

«ΑΚΑΔΗΜΑΪΚΗ ΕΡΕΥΝΑ ΣΤΟΥΣ ΤΟΜΕΙΣ ΠΡΟΤΕΡΑΙΟΤΗΤΑΣ
ΠΡΟΓΡΑΜΜΑ “ ΔΙΑΦΟΡΕΤΙΚΟΤΗΤΑ, ΑΝΙΣΟΤΗΤΕΣ ΚΑΙ ΚΟΙΝΩΝΙΚΗ
ΕΝΣΩΜΑΤΩΣΗ” »

Πράξη: « **ΑΙΘΗΚΟΣ** - Δημιουργία Μηχανισμού
Υποστήριξης για την Ανάπτυξη και Προώθηση
της Κοινωνικής Επιχειρηματικότητας σε
Πληθυσμούς Ορεινών Περιοχών (ΕΟΧ GR07 /
3580)»

Επιστημονικός Υπεύθυνος:
Δρ. Μάριος Τρίγκας, Επίκουρος Καθηγητής Α.Π.Θ.

**ΔΡΑΣΗ Π.Ε.3. “ Εκπαίδευση / κατάρτιση /
υποστήριξη για την Κοινωνική
Επιχειρηματικότητα »**

**ΠΑΡΑΔΟΤΕΟ 3.3 Μελέτη ανάλυσης case
studies**

Δεκέμβριος 2016

ΑΙΘΗΚΟΣ - Δημιουργία Μηχανισμού Υποστήριξης για την Ανάπτυξη και Προώθηση της Κοινωνικής Επιχειρηματικότητας σε Πληθυσμούς Ορεινών Περιοχών

Τίτλος Παραδοτέου	Π 3.3 Μελέτη ανάλυσης case studies
Σχετικό Π.Ε.	Π.Ε. 3 . “ Εκπαίδευση / κατάρτιση / υποστήριξη για την Κοινωνική Επιχειρηματικότητα »
Συγγραφείς	<ul style="list-style-type: none">• Δρ. ΤΡΙΓΚΑΣ ΜΑΡΙΟΣ, Επίκουρος Καθηγητής Α.Π.Θ.• Δρ. ΙΑΚΩΒΙΔΟΥ ΟΛΓΑ, Καθηγήτρια Α.Π.Θ.• Δρ. ΠΑΡΤΑΛΙΔΟΥ ΜΑΡΙΑ, Επίκουρη Καθηγήτρια Α.Π.Θ.• Δρ. ΚΑΝΤΑΣ ΔΗΜΗΤΡΙΟΣ, Καθηγητής ΤΕΙ Θεσσαλίας• Δρ. ΚΑΡΑΓΚΟΥΝΗ ΓΛΥΚΕΡΙΑ, Καθηγήτρια Εφαρμογών ΤΕΙ Θεσσαλίας• Dr. ANDERS NYRUD, Head of department Engineering and Markets TRETTEKNISK• KARLOS MYRABOE, Researcher TRETTEKNISK• KNUT AMUND SKATVET, Head of department Material and Processes, TRETTEKNISK• KRISTIAN BYSHEIM, Researcher TRETTEKNISK
Επίπεδο διάχυσης	Ομάδα έργου, δημόσια
Ημερομηνία υποβολής	31/12/2016
Ημερομηνία εκκίνησης έργου	10/9/2015
Συνολική Διάρκεια	16 μήνες

Περίληψη

Οι δράσεις 3.2. και 3.3. αφορούν στην αναλυτική παρουσίαση επιλεγμένων case studies από τα μέλη της ομάδας έργου επικεντρώνοντας σε περιπτώσεις Κ.Ε. σε ορεινές περιοχές και γενικά σε περιοχές της υπαίθρου. Η συγκεκριμένη δράση Π.Ε. 3.3. περιλαμβάνει την ερμηνεία των μελετών που απευθύνονται στην ομάδα στόχο, και πιο συγκεκριμένα ανταποκρίνονται στις ανάγκες ανάπτυξης ορεινών περιοχών και είναι κύρια της μορφής συλλογικού και κοινωνικού σκοπού. Η μελέτη διερευνά τα ποιοτικά στοιχεία που διαμορφώνουν την Κ.Ε. στις ορεινές περιοχές, ώστε να αντληθούν πολύτιμα συμπεράσματα για το αντικείμενο του έργου. Επιπλέον, θα γίνει μεταφορά τεχνογνωσίας αναφορικά με αντίστοιχους τοπικούς μηχανισμούς υποστήριξης και προώθησης της Κ.Ε. στη Νορβηγία και συγκριτικής τους αξιολόγησης με την ελληνική πραγματικότητα.

ΕΚΤΕΝΗΣ ΠΕΡΙΛΗΨΗ

Η μελέτη περίπτωσης ταξινομείται από τους ερευνητές στην κατηγορία των ποιοτικών ερευνών. Ανάλογα με το σκοπό που εξυπηρετούν διακρίνονται διάφοροι τύποι μελετών περίπτωσης. Ο Yin (2009) διακρίνει τρία βασικά είδη: α) τη μελέτη που επιδιώκει την παραγωγή θεωρίας ή ελέγχει κάποια θεωρία αναζητώντας αιτιώδεις σχέσεις (επεξηγηματική μελέτη περίπτωσης - explanatory case study), β) τη μελέτη που αφηγείται μια ιστορία ή απεικονίζει ένα σχέδιο, μέσα από την αφηγηματική περιγραφή (περιγραφική μελέτη περίπτωσης - descriptive case study), και γ) τη διερευνητική μελέτη περίπτωσης (exploratory case study)

Στην περίπτωση του ερευνητικού έργου ΑΙΘΗΚΟΣ, συγκεντρώθηκαν δεκατρείς περιπτώσεις κοινωνικής επιχειρηματικής προσπάθειας με βασικά κριτήρια: α) να ανήκουν στο συγκεκριμένο είδος που προτείνεται για την περιοχή του Δήμου Πύλης, δηλαδή να έχουν σχέση με την ύπαιθρο και κατά προτίμηση την ορεινή ύπαιθρο; β) να καλύπτουν τις μορφές κοινωνικής επιχειρηματικότητας που αναδύθηκαν από την διερεύνηση που έγινε μέσα από άλλες δράσεις του ερευνητικού έργου ΑΙΘΗΚΟΣ (κύρια τα Π.Ε. 1.1, 1.2, 1.3. 2.1 και 2.2 και γ) να έχουν ενεργό παρουσία στο διαδίκτυο και παρουσίαση δράσεων μέσα στο 2016.

Η ανάλυση που ακολουθεί, αποσκοπεί κύρια στην ενημέρωση και τη δημιουργία ενός πλαισίου για την ανάπτυξη κοινωνικών επιχειρηματικών εγχειρημάτων στην περιοχή του Δήμου Πύλης. Αποφεύγεται επιμελώς η χρήση του όρου «καλές πρακτικές» ή «βέλτιστες πρακτικές» ή «αποτελεσματικές πρακτικές» (effective practices εφόσον δεν έχει περάσει ακόμη ο κρίσιμος χρόνος που θα αποφασίσει εάν πρόκειται για καλές πρακτικές ή όχι – κάποιες ίσως αποτελέσουν και παραδείγματα προς αποφυγή. Σε κάθε περίπτωση, οι περιπτώσεις αναλύονται και σχολιάζονται ώστε ο αναγνώστης να αποκομίσει το μέγιστο όφελος από την «διαδρομή» του μέσα από τις ποικίλες –κι αρκετά διαφορετικές – προσεγγίσεις του θεσμού της κοινωνικής επιχειρηματικότητας.

Οι κοινωνικές επιχειρήσεις είναι συλλογικού και παραγωγικού σκοπού και αναπτύσσονται στον αγροτο-κτηνοτροφικό, δασικό και τουριστικό τομέα καθώς και στον τομέα της υγείας (αλλά όχι στην ύπαιθρο) είτε διακριτά είτε συνδυαστικά και μέσα από τη λειτουργία τους επιλύουν κοινωνικά και περιβαλλοντικά ζητήματα πέραν της οικονομικής δραστηριότητάς τους.

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ

1.0	ΕΙΣΑΓΩΓΗ	σελ. 5
2.0	ΚΟΙΝΩΝΙΚΗ ΕΠΙΧΕΙΡΗΜΑΤΙΚΟΤΗΤΑ ΠΑΡΑΓΩΓΙΚΟΥ ΚΑΙ ΣΥΛΛΟΓΙΚΟΥ ΣΚΟΠΟΥ	σελ. 7
	ΜΕΘΟΔΟΣ ΕΠΙΛΟΓΗΣ ΤΩΝ ΠΕΡΙΠΤΩΣΕΩΝ	σελ. 8
3.0	ΜΕΛΕΤΕΣ ΠΕΡΙΠΤΩΣΗΣ	σελ. 10
	3.1) Αγροτικές Κοινωνικές Επιχειρήσεις	σελ. 12
	3.2) Κτηνοτροφικές Κοινωνικές Επιχειρήσεις	σελ. 14
	3.3) Κοινωνικές συνεταιριστικές επιχειρήσεις με δασικό και τουριστικό αντικείμενο	σελ.15
	3.4) Κοινωνικές συνεταιριστικές επιχειρήσεις με ιατρικό αντικείμενο	σελ. 17
4.0	ΕΥΚΑΙΡΕΙΕΣ ΚΑΙ ΕΜΠΟΔΙΑ	σελ.18
5.0	ΕΝΔΕΙΚΤΙΚΗ ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ ΣΧΕΤΙΚΑ ΜΕ ΤΗΝ ΚΟΙΝΩΝΙΚΗ ΕΠΙΧΕΙΡΗΜΑΤΙΚΟΤΗΤΑ ΚΑΙ ΤΗΝ ΕΠΙΧΕΙΡΗΜΑΤΙΚΟΤΗΤΑ ΤΗΣ ΥΠΑΙΘΡΟΥ	σελ. 23

1.0 ΕΙΣΑΓΩΓΗ

Η κοινωνική οικονομία αναφέρεται στο σύνολο των οικονομικών και επιχειρηματικών δραστηριοτήτων, οι οποίες αναλαμβάνονται από νομικά πρόσωπα, με πλέον συνήθεις μορφές κοινωνικές συνεταιριστικές επιχειρήσεις, ιδρύματα, ΜΚΟ, κ.ά., με στόχο το συλλογικό οικονομικό και κοινωνικό συμφέρον αλλά και τη διασφάλιση του καθολικού συμφέροντος της κοινωνίας στην οποία αναπτύσσονται

Η εφαρμογή της κοινωνικής οικονομίας βασίζεται:

- Στην απασχόληση ευπαθών και ευάλωτων κοινωνικά ομάδων. Σήμερα δε οι πλέον ευάλωτες ομάδες είναι οι μακροχρόνια άνεργοι συμπεριλαμβανομένων των επαγγελματιών που έχασαν τη δουλειά τους κάποια στιγμή κατά τη διάρκεια της μακράς οικονομικής κρίσης
- Στην επανεπένδυση σημαντικού μέρους των κερδών σε σκοπούς της επιχείρησης με έμφαση στη δημιουργία νέων θέσεων εργασίας.
- Στην περιορισμένη διανομή κερδών βάσει της συμβολής των εργαζομένων στο έργο και τις υπηρεσίες της κοινωνικής επιχείρησης και όχι βάσει της συμβολής τους στο μετοχικό κεφάλαιο.

Οι κοινωνικές επιχειρήσεις καλούνται να λειτουργήσουν σε ένα συνεχώς μεταβαλλόμενο πολιτικό-κοινωνικό-οικονομικό περιβάλλον και να καλύψουν ένα ευρύ φάσμα ανθρωπίνων και κοινωνικών αναγκών, που βρίσκονται εκτός της συμβατικής αγοράς αγαθών και υπηρεσιών. Εν μέσω της παγκόσμιας αυτής κρίσης, είναι ιδιαίτερα σημαντική η κατανόηση της μεγάλης σημασίας της Κοινωνικής Οικονομίας για τη διατήρηση της οικονομικής και κοινωνικής συνοχής, καθώς και της επιχειρηματικής δραστηριότητας. Πιο συγκεκριμένα, οι Κοινωνικές Επιχειρήσεις:

- Επιλύουν κοινωνικά προβλήματα
- Βελτιώνουν τις τοπικές κοινωνίες/ περιβάλλον
- Έχουν μακροπρόθεσμο όραμα και ΟΧΙ πρόσκαιρους οικονομικούς στόχους
- Τα κέρδη επανεπενδύονται για κοινωνικό σκοπό
- Δίνουν έμφαση στον άνθρωπο/κοινωνική συνοχή
- Προάγουν κοινωνική καινοτομία : καινοτομίες που δεν είναι ωφελούν μόνο την κοινωνία, αλλά επίσης ενισχύουν την ικανότητα της κοινωνίας να ενεργεί.

Οι Μελέτες περίπτωσης του Π.Ε. 3.2. αφορούν την προτεινόμενη μορφή για τους σκοπούς του ερευνητικού προγράμματος ΑΙΘΗΚΟΣ και πιο συγκεκριμένα Κοινωνικές Συνεταιριστικές Επιχειρήσεις Συλλογικού και Παραγωγικού Σκοπού. Αυτή η μορφή Κ.Ε. αφορά στην παραγωγή προϊόντων και παροχή υπηρεσιών για την ικανοποίηση των αναγκών της συλλογικότητας (πολιτισμός, περιβάλλον, οικολογία, εκπαίδευση, παροχές κοινής ωφέλειας, αξιοποίηση τοπικών προϊόντων, διατήρηση παραδοσιακών δραστηριοτήτων και επαγγελμάτων κ.α.) που προάγουν το τοπικό και συλλογικό συμφέρον, την προώθηση της απασχόλησης, την ενδυνάμωση της κοινωνικής συνοχής και την ενδυνάμωση της τοπικής ή περιφερειακής ανάπτυξης.

Πιο συγκεκριμένα, οι **μελέτες περίπτωσης** αναφέρονται σε:

Α) κοινωνικές επιχειρήσεις περιοχών της υπαίθρου (εκτός των αστικών κέντρων) που αφορούν τον αγροτο-κτηνοτροφικό, δασικό και τουριστικό τομέα αλλά και τον τομέα της υγείας, είτε διακριτά είτε συνδυαστικά και μέσα από τη λειτουργία τους επιλύουν κοινωνικά και περιβαλλοντικά ζητήματα πέραν της οικονομικής δραστηριότητάς τους. Η επιλογή των περιπτώσεων στηρίζεται σε ορισμένα κριτήρια:

- Ύπαρξη οικονομικής δραστηριότητας (παραγωγή αγαθών ή/και υπηρεσιών)
- Ύπαρξη κοινωνικού στόχου (αναδιανομή των κερδών, η μεγιστοποίηση του κέρδους δεν αποτελεί αυτοσκοπό)
- Ανεξαρτησία από το κράτος και ΜΚΟ
- Δημοκρατικές μεθόδους διακυβέρνησης (λήψη αποφάσεων, επίλυση διαφορών)
- Ενεργό παρουσία στο διαδίκτυο με δραστηριότητες εντός του 2016

Το παραδοτέο έχει στόχο την χαρτογράφηση των στοχευμένων κοινωνικών επιχειρηματικών εγχειρημάτων στον χώρο ώστε οι ενδιαφερόμενοι να μπορούν να έχουν μια εικόνα γύρω από την υφιστάμενη κατάσταση, τον τρόπο με τον οποίο οργανώνονται και κινούνται αυτές οι επιχειρήσεις και γενικότερα να μπορούν να προσανατολισθούν στην κατεύθυνση που τους ενδιαφέρει. Η μελέτη χωρίζεται σε ανάλυση :

Α) των επιλεγμένων περιπτώσεων ανά τομέα επιχειρηματικής δραστηριότητας

Β) συνολική αποτίμηση και σχολιασμό της κοινωνικής επιχειρηματικότητας συλλογικού και παραγωγικού σκοπού εκτός αστικών κέντρων στην Ελλάδα με αναφορές στις περιπτώσεις του εξωτερικού που αναλύθηκαν στο Π.Ε. 3.2.

2.0 ΚΟΙΝΩΝΙΚΗ ΕΠΙΧΕΙΡΗΜΑΤΙΚΟΤΗΤΑ ΠΑΡΑΓΩΓΙΚΟΥ ΚΑΙ ΣΥΛΛΟΓΙΚΟΥ ΣΚΟΠΟΥ

Η Κοινωνική Συνεταιριστική Επιχείρηση (Κοιν.Σ.Επ.), είναι ένας νέος φορέας της Κοινωνικής Οικονομίας. Εμφανίσθηκε αρχικά με τον πρόσφατο Ν.4019/2011. Το 2016, με τον Ν. 4430/2016 ρυθμίσθηκαν θέματα που αφορούν στη σύσταση, στη λειτουργία και τη διοικητική εποπτεία των Φορέων Κοινωνικής και Αλληλέγγυας Οικονομίας ξεκαθαρίζοντας σημεία και παρανοήσεις του νόμου του 2011.

Στην ουσία οι ΚοινΣΕπ είναι αστικοί συνεταιρισμοί με κοινωνικό σκοπό αλλά και επιχειρηματική ιδιότητα. Τα μέλη της «Κοιν.Σ.Επ.» μπορούν να είναι απλοί πολίτες αλλά και ένα ποσοστό από νομικά πρόσωπα (επιχειρήσεις) που δεν μπορεί να υπερβαίνει το ποσοστό του 1/3 των μελών της. Αντίθετα, δεν επιτρέπεται η συμμετοχή σε αυτήν των Οργανισμών Τοπικής Αυτοδιοίκησης (Ο.Τ.Α.) και των νομικών προσώπων δημοσίου δικαίου (Ν.Π.Δ.Δ.) που υπάγονται σε αυτούς. Σε Κοιν.Σ.Επ. Ένταξης μπορούν να συμμετέχουν Ν.Π.Δ.Δ. με έγκριση του φορέα που τα εποπτεύει. Για τη σύσταση απαιτούνται πέντε (5) πρόσωπα τουλάχιστον. Τα μέλη της συμμετέχουν με μια ψήφο, ανεξάρτητα από τον αριθμό των συνεταιριστικών μερίδων που κατέχουν.

Το κεφάλαιο της επιχείρησης διαιρείται σε συνεταιριστικές μερίδες. Ο αριθμός των μερίδων και η ονομαστική τους αξία, η οποία είναι ίδια για κάθε μερίδα, καθορίζονται στο καταστατικό της επιχείρησης. Τα μέλη της Κοιν.Σ.Επ. διαθέτουν τουλάχιστον από μία υποχρεωτική συνεταιριστική μερίδα, ως ελάχιστη χρηματική συμμετοχή στο κεφάλαιο της επιχείρησης, το ύψος της οποίας ορίζεται ελεύθερα από το καταστατικό και είναι ίσο για όλα τα μέλη. Η απόκτηση συνεταιριστικών μερίδων πραγματοποιείται με καταβολή μετρητών.

Οι Κοινωνικές Συνεταιριστικές Επιχειρήσεις Συλλογικού και Παραγωγικού Σκοπού αφορούν την παραγωγή προϊόντων και παροχή υπηρεσιών για την ικανοποίηση των αναγκών της συλλογικότητας ώστε να προάγουν το τοπικό και συλλογικό συμφέρον, την απασχόληση, την ενδυνάμωση της κοινωνικής συνοχής και της τοπικής ή περιφερειακής ανάπτυξης. Οι ΚοινΣΕπ πιο συγκεκριμένα, αφορούν στην παραγωγή προϊόντων και παροχή υπηρεσιών σε τομείς όπως :

- ✓ πολιτισμός
- ✓ περιβάλλον - οικολογία
- ✓ εκπαίδευση
- ✓ παροχές κοινής ωφέλειας
- ✓ τοπικά προϊόντα
- ✓ διατήρηση παραδοσιακών δραστηριοτήτων και επαγγελμάτων

ΜΕΘΟΔΟΣ ΕΠΙΛΟΓΗΣ ΤΩΝ ΠΕΡΙΠΤΩΣΕΩΝ

Σύμφωνα με τα τελευταία στοιχεία (15/10/2016) **1169** Κοινωνικές Συνεταιριστικές Επιχειρήσεις έχουν καταγραφεί στο Μητρώο Κοινωνικής Οικονομίας από το 2011 έως σήμερα στην Ελλάδα. Από αυτές ήδη έχουν διαγραφεί 303.

Η κατανομή έχει ως παρακάτω ανά περιφερειακή ενότητα

ΑΝΑΤΟΛΙΚΗΣ ΜΑΚΕΔΟΝΙΑΣ ΘΡΑΚΗΣ	62
ΑΤΤΙΚΗΣ	475
ΒΟΡΕΙΟΥ ΑΙΓΑΙΟΥ	21
ΔΥΤΙΚΗΣ ΕΛΛΑΔΑΣ	55
ΔΥΤΙΚΗΣ ΜΑΚΕΔΟΝΙΑΣ	9
ΗΠΕΙΡΟΥ	19
ΘΕΣΣΑΛΙΑΣ	98
ΙΟΝΙΩΝ ΝΗΣΩΝ	18
ΚΕΝΤΡΙΚΗΣ ΜΑΚΕΔΟΝΙΑΣ	169
ΚΡΗΤΗΣ	64
ΝΟΤΙΟΥ ΑΙΓΑΙΟΥ	61
ΠΕΛΟΠΟΝΝΗΣΟΥ	76
ΣΤΕΡΕΑΣ ΕΛΛΑΔΑΣ	40

Σύνολο – 1169 ΚΟΙΝΣΕΠ

Από τις ΚοινΣΕπ :

35 ανήκουν στην κατηγορία Ένταξης,

118 ανήκουν στην κατηγορία Κοινωνικής Φροντίδας και

1014 (η συντριπτική πλειοψηφία) ανήκουν στην κατηγορία Συλλογικού και Παραγωγικού σκοπού.

Πηγή: <http://koinsep.org>

Επιπλέον και σύμφωνα με την ίδια πηγή των 50% από τις ΚοινΣΕπ συλλογικού και παραγωγικού σκοπού βρίσκονται σε περιοχές με ανόμοια χαρακτηριστικά από αυτά του Δήμου Πύλης. Πιο συγκεκριμένα, εξαιρέθηκαν οι περιοχές της νησιωτικής Ελλάδας και της Αττικής. Ακόμη, εξαιρέθηκαν ΚοινΣεπ αστικών περιοχών από τον κατάλογο των υπόλοιπων περιοχών. Στις υπόλοιπες περιπτώσεις έγινε έλεγχος ώστε να ικανοποιούνται και τα υπόλοιπα κριτήρια και συγκεκριμένα να υπάρχει κάποιας μορφής δραστηριότητα μέσα στο 2016.

Τελικά, από τις περίπου 500 πιθανές περιπτώσεις μελέτης ΚοινΣΕπ, γύρω στις 150 πληρούν τα κριτήρια που έχουν τεθεί με εξαίρεση την περίπτωση του τομέα υγείας όπου δεν βρέθηκε συναφές μοντέλο σε ορεινή περιοχή. **Από αυτές επιλέχθηκαν 11 περιπτώσεις για τους υπόλοιπους τομείς**. Ο αριθμός αντιπροσωπεύει λίγο λιγότερο από το 10% των ενεργών ΚοινΣεπ με συναφείς δραστηριότητες και θεωρείται αρκετά αντιπροσωπευτικός ώστε να εξαχθούν πολύτιμα συμπεράσματα και να τεθούν κατευθύνσεις για την αποτελεσματική ανάπτυξη κοινωνικής επιχειρηματικότητας στο Δήμο Πύλης.

Θα πρέπει να αναφερθεί ότι το ποσοστό ενεργών σε σχέση με τις καταγεγραμμένες ΚοινΣΕπ συμφωνεί με παλαιότερη έρευνα (European Commission, 2014). Το σχετικά μικρό ποσοστό ενεργών κοινωνικών επιχειρήσεων αποδόθηκε στο ότι λιγότερες άρχισαν στην πραγματικότητα να έχουν οικονομική δραστηριότητα, ότι δεν ικανοποιούσαν όλες το κριτήριο της ανεξαρτησίας από τις τοπικές αρχές και ότι κάποιες δεν ήταν παρά οικογενειακές επιχειρήσεις που είχαν οικειοποιηθεί τον πρόσφατο νόμο για ίδια οφέλη. Σύμφωνα δε με την ίδια έρευνα, ο σχετικά υψηλός αριθμός ΚοινΣΕπ στην Ελλάδα οφειλόταν στα σχήματα ΤΟΠΣΑ και ΤΟΠΕΚΟ ενώ εκφράζεται ανοιχτά η αμφιβολία επιβίωσης αυτών μακροπρόθεσμα κι έξω από τις κοινοτικές κι άλλες επιδοτήσεις.

Οι βασικότεροι τύποι των κοινωνικών επιχειρήσεων που υπάρχουν στη χώρα μας και αφορούν στην ύπαιθρο είναι:

- Οι συνεταιρισμοί γυναικών (αγροτουριστικοί ή αστικοί).
- Οι αγροτικοί συνεταιρισμοί.
- Τοπικά Σύμφωνα Απασχόλησης, όπου στόχος τους είναι η προώθηση της απασχόλησης σε βιώσιμες και παραγωγικές δραστηριότητες.
- Πολιτιστικοί – Μορφολογικοί Σύλλογοι.
- Περιβαλλοντικές – Οικολογικές Οργανώσεις.
- Εθελοντικές Οργανώσεις.

Η διερεύνηση ανέδειξε ότι σχεδόν στο σύνολό τους οι ΚοινΣΕπ της υπαίθρου είναι κατά βάση αγροτικές με προεκτάσεις σε πολιτιστικά, οικολογικά θέματα αλλά και με αξιοποίηση του εθελοντισμού. Οι Κοινωνικές Επιχειρήσεις παραγωγικού σκοπού αυτής της μορφής ιδρύονται κυρίως σε αγροτικές περιοχές και συνήθως οι κύριοι υποκινητές και μέτοχοι είναι γυναίκες.

6.0 ΜΕΛΕΤΕΣ ΠΕΡΙΠΤΩΣΗΣ

Το παραδοτέο Π.Ε. 3.2 ξεκινά με την παρουσίαση του συνεταιρισμού Αμπελακίων του Νομού Λάρισας στην Ελλάδα της Τουρκοκρατίας το οποίο αποτελεί ίσως το κλασικότερο διαχρονικό παράδειγμα με τον πρώτο αγροτικό συνεταιρισμό παγκοσμίως αποδεικνύοντας άμεσα τις δυνατότητες δημιουργίας συνθηκών ευημερίας και προόδου κάτω από την «ομπρέλα» του εμείς! Οι Αμπελακιώτες το 1778 και κάτω από τον τουρκικό ζυγό κατάφεραν να παντρέψουν με επιτυχία τα συμφέροντα της εργασίας και του κεφαλαίου με την **ΙΣΗ ΣΥΜΜΕΤΟΧΗ ΟΛΩΝ: Όλοι οι Αμπελακιώτες, άντρες, γυναίκες και παιδιά, παραγωγοί, εργάτες, τεχνίτες και έμποροι, ήταν μέτοχοι** σ’ αυτή την θαυμάσια συνεταιριστική επιχείρηση. Οι γαιοκτήμονες συμμετείχαν με τα χωράφια τους, οι κεφαλαιούχοι με τα χρήματά τους, οι τεχνίτες και οι εργάτες με την εργασία τους. Η κατώτερη συνεταιριστική μερίδα ήταν 1.700 φράγκα, ενώ η μεγαλύτερη 6.800 φράγκα, για να αποφευχθεί η κυριαρχία των μεγάλων κεφαλαιούχων. Όλοι οι πράκτορες, αντιπρόσωποι και υπάλληλοι των Ευρωπαϊκών πρακτορείων ήταν Αμπελακιώτες και μέλη του Συνεταιρισμού. Η ιστορική ανάλυση και μόνον αυτής της περίπτωσης θα ήταν αρκετή για να προσδιορίσει αυτό που ονομάζουμε «καλή πρακτική» χωρίς να χρειάζεται να αναφερθούμε σε περιπτώσεις του εξωτερικού. Τα αίτια δε επιτυχίας αλλά και κατάρρευσης είναι διαχρονικά χωρίς την ανάγκη προσαρμογής σε εποχές κι επιχειρηματικά πλαίσια.

Στην σύγχρονη Ελλάδα οι κοινωνικές επιχειρήσεις υπό αυτή τη συγκεκριμένη μορφή έχουν μικρή ιστορία. Παρόλα αυτά, οι αγροτικοί συνεταιρισμοί και κύρια οι γυναικείοι αγροτικοί συνεταιρισμοί έχουν την ιστορία τους από την δεκαετία του 80 (Ν. 1541/1985) ενώ η στροφή στον αγρο-τουρισμό έγινε με τα προγράμματα NOW και LEADER στις αρχές του 90. Εκείνη την εποχή οι γυναικείοι αγροτουριστικοί συνεταιρισμοί αποτέλεσαν πρωτοπορία για την Ελλάδα όσο αφορά στην αντιμετώπιση των κοινωνικών αναγκών και την παροχή νέων ευκαιριών για την δημιουργία εισοδήματος αλλά και την γενικότερη τοπική ανάπτυξη. Έτσι η παραγωγή τοπικών προϊόντων (παραδοσιακών, γλυκών, ή προϊόντων από τις τοπικές φάρμες) αλλά και κατασκευών όπως κοσμήματα κ.α. συνδυάστηκαν με τον παραδοσιακό τουρισμό κύρια προσφέροντας τοπική αυτάρκεια και βιωσιμότητα.

Στη χώρα μας λειτουργούν 141 Γυναικείοι Αγροτουριστικοί Συνεταιρισμοί, οι οποίοι δραστηριοποιούνται στη μεταποίηση τοπικών προϊόντων και υπηρεσιών εστίασης, στην παραγωγή ειδών οικοτεχνίας – χειροτεχνίας και στην προσφορά υπηρεσιών αγροτουρισμού. Αρκετοί γυναικείοι συνεταιρισμοί πέρασαν στη ένα μορφή των

ΚοιΝΣεπ. Δύο από αυτές τις περιπτώσεις διερευνήθηκαν στο πλαίσιο του παραδοτέου Π.Ε. 3.2.

Γενικά, η πλειοψηφία των ΚοιΝΣΕπ της υπαίθρου ανήκουν στον αγροτικό τομέα με παραγωγή και πώληση αγροτικών προϊόντων και παράλληλες δραστηριότητες. Η διερεύνηση καταδεικνύει την πολύ μικρή ενασχόληση με το δασικό τομέα, ίσως λόγω των εξαιρετικά σημαντικών δυσκολιών που παρουσιάζει η διαχείριση των δασών στο πλαίσιο της κοινωνικής οικονομίας αλλά και λόγω της έλλειψης ευαισθητοποίησης των δασεργατών σε πρώτη προσέγγιση και των κατοίκων των ορεινών περιοχών στο αντικείμενο σε δεύτερη.

Ιδιαίτερη έκπληξη προκάλεσε το γεγονός της μικρής ενασχόλησης και με τον τουριστικό τομέα ιδιαίτερα σε συνδυασμό με τους υπόλοιπους τομείς. Τέλος, η παντελής έλλειψη δομών ιατροφαρμακευτικής περίθαλψης ήταν μάλλον αναμενόμενη στους γνώστες της ερήμωσης της υπαίθρου από εξειδικευμένο προσωπικό (ιατρούς και νοσηλεύτες) αλλά και τα εξαιρετικά υψηλά ποσά που απαιτούνται για τη δημιουργία αντίστοιχων ικανοποιητικών δομών. Το παράδειγμα της Αργεντινής που παρουσιάζεται τονίζει ακριβώς τις δυσκολίες του εγχειρήματος στην ύπαιθρο. Χωρίς να υπάρχει η τάση υποβάθμισης της πρωτοβάθμιας πρόληψης (μέτρηση της πίεσης και του ζάχαρου των ηλικιωμένων) προφανώς οι κάτοικοι των περιοχών αυτών αντιμετωπίζουν κι άλλα προβλήματα υγείας για τα οποία συχνά θα πρέπει να διανύουν πολλά χιλιόμετρα για να τα αντιμετωπίζουν.

Στη συνέχεια ακολουθεί η τμηματοποίηση ανά τομέα επιχειρηματική δραστηριότητας, με μικρή περιγραφή των περιπτώσεων και τον αντίστοιχο σχολιασμό.

3.1) Αγροτικές Κοινωνικές Επιχειρήσεις

Ο αγροτικός τομέας αποτέλεσε πρόσφορο έδαφος ανάπτυξης της κοινωνικής επιχειρηματικότητας στην ύπαιθρο με πολλαπλά οφέλη και τους παραγωγούς και για τους καταναλωτές. Στην ομάδα αυτή παρουσιάστηκαν πέντε περιπτώσεις και πιο συγκεκριμένα:

Δύο περιπτώσεις παροχής φθηνότερων προϊόντων στον τελικό καταναλωτή (παραγωγή προϊόντων του πρωτογενή τομέα από τα μέλη και απευθείας διάθεσής τους στον τελικό καταναλωτή, χωρίς την παρέμβαση μεσαζόντων) με έμφαση στην παραγωγή, προβολή και διακίνηση ποιοτικών – πιστοποιημένων προϊόντων. Και οι δύο («Γη Θεσσαλίας» και «ΕΠΙΒΙΩΝΩ») ιδρύθηκαν το 2013 με αξιοποίηση του σχετικού νόμου του 2011 για την κοινωνική οικονομία. Η πρώτη είχε 46 ιδρυτικά μέλη σε αντίθεση με τα 17 της δεύτερης.

Η χαρακτηριστική τους διαφορά είναι η επικέντρωση του ενός στην βελτίωση των παραγωγικών μεθόδων (π.χ. αξιοποίηση της εφαρμογής Συστήματος Ολοκληρωμένης Διαχείρισης) και μεθόδων πώλησης (π.χ. τόσο ηλεκτρονικά, μέσα από το e-shop και το e-mail, όσο και τηλεφωνικά ή και με fax) ενώ η δεύτερη επιχείρηση έχει ένα ευρύτατο φάσμα δραστηριοτήτων το οποίο δεν φαίνεται να έχει καλύψει έως σήμερα. Το 2016 ανακοίνωσε την έναρξη της λειτουργίας της πάνω στην ανακύκλωση απορριμμάτων.

Η Λαρισαϊκή Κοινωνική Συνεταιριστική Επιχείρηση "ΓΗ ΘΕΣΣΑΛΙΣ", βραβεύτηκε με το βραβείο "Green Social Enterprise 2014" σε ειδική τελετή στη Στέγη Γραμμάτων και Τεχνών του Ιδρύματος Ωνάση στην Αθήνα, στο πλαίσιο του διαγωνισμού Social Business Excellence Awards. Για τη δεύτερη περίπτωση δεν έχει αναφερθεί κάτι.

Δύο περιπτώσεις γυναικείων συνεταιρισμών: Ο Γυναικείος Αγροτικός Συνεταιρισμός Αγίου Αντωνίου Θεσσαλονίκης ιδρύθηκε τον Ιούνιο του 1999 κι εστίασε στα χειροποίητα παραδοσιακά προϊόντα υψηλής ποιότητας με συνταγές που αντανakλούν την πολιτισμική κληρονομιά του τόπου (γύρω από την ποντιακή παράδοση). Ο Συνεταιρισμός προκλήθηκε από σειρά πτωχεύσεων κι αύξηση της ανεργίας στην περιοχή και διαρκούς μείωσης του αγροτικού εισοδήματος. Τα θετικά βήματα στην περίπτωση αυτή είναι η δημιουργία της κατάλληλης κουλτούρας στον γυναικείο πληθυσμό. Οι γυναίκες παρακολούθησαν σειρά σεμιναρίων, γύρω από θέματα επιχειρηματικότητας, μάρκετινγκ, και παραγωγής τοπικών παραδοσιακών

προϊόντων συνδεδεμένων με την πολιτιστική κληρονομιά. Κατά τη διάρκεια των σεμιναρίων, διεξήχθη **μία σημαντική έρευνα αγοράς** για τον καθορισμό των αναγκών των κατοίκων της Θεσσαλονίκης για χειροποίητα, παραδοσιακά, τοπικά, προϊόντα. Τέθηκε επομένως αρχική αγορά στόχος. Ακολουθώντας τις αρχές του σύγχρονου μάρκετινγκ προώθησαν τα προϊόντα τους μέσα από τα κοινωνικά μέσα, δημιούργησαν e-shop αλλά και επεκτάθηκαν σε υπηρεσίες catering ενώ δημιούργησαν έναν ιδιαίτερο χώρο , το «καφεγλυκοπωλείο» στον παλιό δρόμο για Χαλκιδική, μόλις 35 χλμ. από τη Θεσσαλονίκη. Μεγάλη βαρύτητα για την ανάπτυξη του συνεταιρισμού δίνεται στην **εκπαίδευση**. Τα προϊόντα του συνεταιρισμού σήμερα πωλούνται σε καταστήματα της Θεσσαλονίκης, του Κιλκίς και της Κοζάνης, ενώ τελευταία έγινε άνοιγμα και στις αγορές της Αθήνας, της Πελοποννήσου και της Κρήτης.

Από την άλλη πλευρά, η «ΜΥΓΔΟΝΙΑ» ιδρύθηκε τον Αύγουστο του 2012 αξιοποιώντας το ευνοϊκό πλαίσιο για την κοινωνική επιχειρηματικότητα που είχε δημιουργηθεί από το Νόμο του 2011. Ο στόχος της είναι η αξιοποίηση ελληνικών αυτοφυών αρωματικών και φαρμακευτικών φυτών, τοπικών παραδοσιακών ειδών και η ανάπτυξη σύνθετων δράσεων αγροτουρισμού. Έχει μια σημαντική σειρά προϊόντων, επεκτείνεται στα βιολειτουργικά τρόφιμα και επιχειρεί εξαγωγές.

Μία συναφής περίπτωση καλλιέργειας με οικολογικές μεθόδους αρωματικών φυτών και βοτάνων με δημιουργία μεγάλης ποικιλίας προϊόντων αλλά και παράλληλη ανάδειξη των ιστορικών μνημείων και της παράδοσης της περιοχής με αξιοποίηση του εθελοντισμού είναι και η περίπτωση της νεώτερης Κοιν.Σεπ «ΠΕΡΙσυλλογή” που ιδρύθηκε το 2015 από 6 μέλη (οι 5 είναι κάτοικοι της ημιορεινής Περιστεράς του Δήμου Θέρμης). Σε αυτή όμως την περίπτωση ο κοινωνικός σκοπός είναι ευρύτερος και επεκτείνεται σε οικολογική εκπαίδευση και προσφορά κάποιας μορφής τουριστικών δραστηριοτήτων .

Η γενική εικόνα των περιπτώσεων που περιγράφονται στο Π.Ε. 3.2. κι αφορούν στα αγροτικά προϊόντα ως κύρια δραστηριότητα δημιουργεί αρκετούς προβληματισμούς. Η σύγκριση καταδεικνύει τη σημαντικότητα εστίασης σε συγκεκριμένες δράσεις για τις οποίες υπάρχουν γνώστες του αντικειμένου. Για παράδειγμα, τόσο η Γη Θεσσαλίας όσο και ο γυναικείος συνεταιρισμός του Αγίου Αντωνίου Θεσσαλονίκης επικεντρώνονται σε συγκεκριμένες δραστηριότητες. Τα μέλη έχουν καλή γνώση αλλά και σχετική εμπειρία, ενώ φαίνεται ότι υπάρχει οργανωμένη στρατηγική και τα βήματα γίνονται σταθερά και διαδοχικά.

Οι υπόλοιπες ΚοινΣΕπ φαίνεται να χαρακτηρίζονται από πολυδιάσπαση. Οι δράσεις

έχουν πολύ ωραία σκέψη και κίνητρα αλλά τουλάχιστον η πληροφόρηση που πηγάζει από το διαδίκτυο αφήνει να φανεί μια σχετική έλλειψη εμπειρίας όσο αφορά στις επιχειρούμενες δράσεις. Επιπλέον φαίνεται η βαρύτητα να πέφτει στον όρο «κοινωνική» και όχι στον όρο «επιχειρηματικότητα».

Η πολυδιάσπαση των δραστηριοτήτων είτε αποτρέπει από την αξιοποίηση συγκριτικών πλεονεκτημάτων, είτε οδηγεί στην εγκατάλειψη της επιχειρηματικής δραστηριότητας και στη στροφή σε καθαρά κοινωνικό έργο για όσο διάστημα υπάρχουν χορηγίες και επιδοτήσεις.

3.2) Κτηνοτροφικές Κοινωνικές Επιχειρήσεις

Οι Κοινωνικές Επιχειρήσεις παραγωγικού σκοπού αυτής της μορφής είναι σπανιότερες στην Ελλάδα σε σχέση με εκείνες που αφορούν γεωργικά προϊόντα και καλλιέργειες. Αυτό οφείλεται στη δυσκολία των κτηνοτρόφων να συνεργασθούν κάτω από την ομπρέλα της κοινωνικής επιχειρηματικότητας, τη δυσκολία της αντίληψης της κοινωνικής διάστασης, αλλά και των πολλαπλών οφελών που προκύπτουν από την αξιοποίηση του θεσμού.

Η Κοιν.Σ.Επ. Gaia Prespa ιδρύθηκε το 2014 στον Λευκώνα Πρεσπών. Προς το παρόν καλλιεργούν κτηνοτροφικά φυτά και έχουν γουρούνια και κότες που τρέφονται μόνα τους. Δεν υπάρχουν αναφορές για επιτυχή πώληση προϊόντων. Αντίθετα, η ομάδα της ΚοινΣΕπ «Κυκεών» που ιδρύθηκε μόλις το 2015 φαίνεται να έχει στοχευμένη στρατηγική που αφορά στην προώθηση των προϊόντων της μέσα από λαράλληλες εκπαιδευτικές δράσεις. Για παράδειγμα, τόσο η «ζωντανή» τυροκόμηση όσο και τα σχετικά σεμινάρια αποτελούν πολύ καλή μέθοδο εισαγωγής της νέας γενιάς στις παραδοσιακές μεθόδους με ταυτόχρονη προβολή των προϊόντων. Επίσης, η μόχλευση για την ενδυνάμωση κι επέκταση του δικτύου πωλήσεων (π.χ. σε συνεργασία με άλλη ΚΟΙΝΣΕΠ για τις υπαίθριες αγορές) αναμένεται να φέρει κι εδώ θετικά αποτελέσματα.

Και στην περίπτωση της κτηνοτροφίας παρατηρείται ότι η πολυδιάσπαση αλλά και η έλλειψη σχετικότητας με το αντικείμενο δρουν αρνητικά στη βιωσιμότητα της ΚοινΣΕπ. Εντοπίζεται ξανά η κλίση προς το «κοινωνικό» συστατικό του θεσμού. Το παράδειγμα του Εδιμβούργου παρουσιάζεται κύρια για να διασκεδάσει τυχόν αντιδράσεις στα παραπάνω σχόλια. Παρατηρείται ότι τα μέλη ασχολούνται ενεργά με το αντικείμενο και διαθέτουν ευρεία και πολύχρονη εμπειρία. Επιπλέον, υπάρχει σημαντική εστίαση στο τι

ακριβώς προσφέρεται: πρόκειται

A) για μία οργανική φάρμα που παράγει βιολογικά τρόφιμα φυτικής και ζωικής προέλευσης και τα διαθέτει μέσω των εγκαταστάσεων της **(επιχειρηματική διάσταση)** και

B) Η ΚοινΣΕπ έχει ως βασικό στόχο την προστασία του περιβάλλοντος **(κοινωνική – περιβαλλοντική διάσταση)** και η φάρμα να καταστεί ζωντανός χώρος εκμάθησης του να ζει κανείς με τη φύση. .

Γύρω από την κεντρική αυτή δραστηριότητα, οι παραγωγοί επικεντρώνονται σε τρόπους αύξησης της επισκεψιμότητας της φάρμας για εκπαίδευση κι αφύπνιση συνειδήσεων. Για το σκοπό αυτό η φάρμα διατηρεί ένα πλήρως ενημερωμένο και διαδραστικό δικτυακό τόπο και οργανώνει πολλές σχετικές εκδηλώσεις.

Γίνεται επομένως φανερό ότι η συγκεκριμένη περίπτωση μπορεί να αποτελέσει αυτό που ονομάζουμε «καλή πρακτική» αλλά και μέτρο σύγκρισης κι αξιολόγησης των σχετικών εγχειρημάτων στην Ελλάδα.

3.3) Κοινωνικές συνεταιριστικές επιχειρήσεις με δασικό και τουριστικό αντικείμενο

Η έρευνα για εξεύρεση Κοιν. Σ.Επ. για την προστασία και αειφόρο διαχείριση του δάσους αποδείχθηκε ιδιαίτερα δύσκολη. Είναι φανερό ότι παρά την τεράστια σημασία των ορεινών όγκων της Ελλάδας και των δασικών εκτάσεων δεν υπάρχει σχετικό ενδιαφέρον από κοινωνικές ομάδες. Σποραδικές προσπάθειες είτε κατέληξαν να είναι κακή εκμετάλλευση του θεσμού είτε κατέληξαν σε εντελώς διαφορετικές προσεγγίσεις. Ενδεικτικά αναφέρεται η περίπτωση της ΚΟΙΝ.Σ.ΕΠ. “Δρυάδες” για την οποία εγκρίθηκαν 220.400 ευρώ τη διετία 2012-2013. Η Κοιν. Σ. Επ. είχε αντικείμενο τη μελέτη και εκτέλεση δημόσιων δασοτεχνικών έργων, αφού “το δάσος Παναγιάς Τσουκαλαριάς έχει προσβληθεί εδώ και χρόνια από την ασθένεια *Marchallina hellenica*, η οποία δεν αποτελεί σοβαρή απειλή για τα δασικά είδη, αλλά στη δική μας περίπτωση η προσβολή είναι χρόνια και παρατηρείται ξήρανση των δέντρων, ως αποτέλεσμα της μείωσης των φυσιολογικών λειτουργιών του φυτού, με τελική κατάληξη την νέκρωσή του”. Τελικώς, εκταμιεύτηκαν 20.000 ευρώ χωρίς να ολοκληρωθεί το έργο».

Η μόνη προσπάθεια που αναφέρεται με κάποια διαχρονικότητα είναι η περίπτωση της

Κοιν.Σ.Επ «ΜΑΙΝΑΛΟΝ ΚοινΣΕπ» η οποία χαρακτηρίστηκε ως η πρώτη Κοινωνική Συνεταιριστική Επιχείρηση της Πελοποννήσου και η πρώτη δασική Κοιν.Σ.Επ. της Ελλάδας. Η βασική αρχή και επιδίωξη του σχεδίου ήταν η δημιουργία ενός μηχανισμού προστασίας και αειφόρου διαχείρισης του δάσους του Μαινάλου σε συνεργασία με το τοπικό δασαρχείο και τους φορείς τοπικής αυτοδιοίκησης. Παράλληλα, η κάλυψη των αναγκών θέρμανσης της τοπικής κοινωνίας με το χαμηλότερο δυνατό κόστος και σε ανταγωνιστικές τιμές.

Σύμφωνα με τις διαδικτυακές πηγές προκύπτει πως τελικά η βασική επιδίωξη της κοινωνικής συνεταιριστικής επιχείρησης ΜΑΙΝΑΛΟΝ ΚΟΙΝΣΕΠ είναι **η προσέλκυση ειδικών ομάδων επισκεπτών στην ευρύτερη περιοχή του Μαινάλου**, δηλαδή η τουριστική αξιοποίηση του Μαινάλου.

Αντίθετα, η Κοιν. Σ. Επ. «Agkistro Action» στο Άγκιστρο (ένα μικρό χωριό 300 κατοίκων δίπλα στα ελληνο-βουλγαρικά σύνορα) εστίασε από την αρχή της ίδρυσής της (2015) στον Εναλλακτικό Τουρισμό και στον ιστορικό τουρισμό. Παρόλη την επιθυμία μας για μια προσέγγιση που θα άπτεται και την ορθολογικής διαχείρισης και προστασία των δασών, κρίνεται πως η «Agkistro Action» είναι μια ΚοιΝεπ η οποία με ορθολογική υποστήριξη (κι όχι μόνον οικονομική) θα μπορέσει να δημιουργήσει εισροή τουριστών και να κινητοποιήσει και άλλες κοινωνικές δραστηριότητες στην περιοχή.

Κάποιες πάλι επιχειρηματικές ιδέες σχετικά με τα δάση και τον ορεινό τουρισμό απαιτούν μακροπρόθεσμη προσπάθεια χωρίς άμεσες οικονομικές ανταποδόσεις. Σε αυτές τις περιπτώσεις υπάρχει μεν το θέμα της οικονομικής υποστήριξης αλλά εάν οι εμπνευστές αντέξουν, το τελικό αποτέλεσμα θα αποτελεί γενικό κοινωνικό όφελος (π.χ. αναδάσωση περιοχών ή η δημιουργία αληθινών οικολογικών χωριών).

Η ΚοινΣΕπ Το "Αγνάντι της λίμνης Βεγορίτιδας" δεν αποτελεί δασική ΚοινΣΕπ αλλά μπορεί να θεωρηθεί ως προσπάθεια μετάβασης ενός αγροτικού βιότοπου με αρκετά προβλήματα οικολογικής φύσεως σε ένα οικολογικό χωριό. –πρότυπο αειφορίας. Αξίζει να σημειωθεί ότι πρόκειται για « βρώσιμο δάσος» με θάμνους και βότανα, καστανιές, καρυδιές που αξιοποίησε μια καινοτόμα μέθοδο σποράς και συγκεκριμένα, τη σπορά με σβώλους. κ.α.

Έκπληξη προκάλεσε το γεγονός ότι οι Κοιν. Σ.Επ που έχουν ως αντικείμενο τον ορεινό τουρισμό είναι ελάχιστες έως ανύπαρκτες όσο αφορά τοπική προσέγγιση. Υπάρχουν δηλαδή Κοιν. Σ. Επ που έχουν ως αντικείμενο τη δημιουργία μονοπατιών πεζοπορίας, οικολογικών μονοπατιών, πράσινων διαδρομών κοκ. Σε τοπικό όμως επίπεδο δεν

φαίνεται να έχουν γίνει οργανωμένες προσπάθειες προσέλκυσης τουριστών στην ηπειρωτική Ελλάδα και ιδιαίτερα στους ορεινούς όγκους με αξιοποίηση των φυσικών κι άλλων πόρων των περιοχών.

3.4) Κοινωνικές συνεταιριστικές επιχειρήσεις με ιατρικό αντικείμενο

Η διερεύνηση στον πληθυσμό κοινωνικών επιχειρήσεων που αναφέρθηκε στην αρχή του παρόντος παραδοτέου κατέδειξε την έλλειψη κοινωνικών εγχειρημάτων ιατρικής φύσεως (διαφορετικών από θέματα ψυχικής υγείας και πιθανά κάποιων βασικής προληπτικής ιατρικής) στην ύπαιθρο. Παράλληλα, αναδείχθηκε ότι οι σχετικές Κοιν. Σ.Ε.π στα αστικά κέντρα υπολείπονται σημαντικά από τις αναφερόμενες καλές πρακτικές του εξωτερικού όπως την περιβόητη περίπτωση της «ΚοινΣεπ Junin» της πόλης Cordoba στην Αργεντινή. Στην περίπτωση εκείνη βρέθηκε μια ιδιωτική κλινική, η οποία αποτέλεσε βασικό πυρήνα για την παροχή πολλών μορφών ιατρικών υπηρεσιών (παιδιατρική, γαστρεντερολογία, αιματολογία, νευρολογία, καρδιολογία, δερματολογία, πλαστική χειρουργική, ουρολογία, γυναικολογία, ψυχιατρική, ανοσολογία, γενική χειρουργική και οφθαλμολογία). Το εγχείρημα είναι εξαιρετικά δύσκολο αν δεν υπάρχει σημαντική βάση αλλά και ανθρώπινο δυναμικό που είναι εξαιρετικά σπάνιο να βρεθεί σε ορεινές περιοχές της υπαίθρου. Να επισημανθεί όμως ότι σε καμία περίπτωση δεν μπορεί να θεωρηθεί αδύνατο. Επισημαίνεται ότι χρειάζεται περισσότερη προσπάθεια κι οργάνωση, επικέντρωση σε δωρεές και χορηγίες ποικίλων μορφών και προσέλκυση ανθρώπων που θα μπορέσουν να αξιοποιηθούν σε αυτές τις περιοχές. Για παράδειγμα, μπορεί να ξεκινήσει με μια κλινική γηριατρικής απευθυνόμενη στη διεθνή αγορά (αντιγράφοντας επιτυχημένα παραδείγματα από την Ελβετία) και να αναπτυχθεί σε πολυκλινική.

7.0 ΕΥΚΑΙΡΕΙΕΣ ΚΑΙ ΕΜΠΟΔΙΑ

Η κοινωνική επιχειρηματικότητα στην Ελλάδα είναι ακόμη πολύ αδύναμη. Οι περιπτώσεις που συζητήθηκαν από τις ομάδες εργασίας στο πλαίσιο του ερευνητικού ΑΙΘΗΚΟΣ ήταν πολύ περισσότερες από αυτές που τελικά καταγράφηκαν. Δημιουργήθηκαν πολλοί προβληματισμοί σχετικά με τις προσπάθειες που έγιναν, τα κίνητρά τους, τις πραγματικές ικανότητες των ανθρώπων που τις ξεκίνησαν πέραν της καλής θέλησης, τα κριτήρια αξιολόγησης κοκ.

A. Γενικά

Σε όλες τις περιπτώσεις, βασικό πρόβλημα κι εμπόδιο ανάπτυξης και πραγμάτωσης των σχεδίων είναι η έλλειψη χρηματοδότησης. Οι μόνες διέξοδοι φάνηκε ότι ήταν τα σχήματα ΤΟΠΣΑ και ΤΟΠΕΚΟ.

Βασικό εμπόδιο φαίνεται να είναι επίσης η έλλειψη ενός οικοσυστήματος που να συμβάλει στην ίδρυση και ανάπτυξη των κοινωνικών επιχειρήσεων. Δεν υπάρχουν επαγγελματικές υποστηρικτικές υπηρεσίες που να καλύπτουν τις ιδιαιτερότητες της κάθε περίπτωσης (π.χ. τοπικές θερμοκοιτίδες κοινωνικής επιχειρηματικότητας) ώστε να δημιουργείται ένα επαγγελματικό επιχειρηματικό πλάνο, να σκιαγραφείται η πρόσβαση σε αγορές με κατάλληλα μάρκετινγκ πλανε, κοκ. Υπάρχει επίσης ακόμη και σήμερα σημαντική άγνοια όσο αφορά οικονομικά και νομικά θέματα καθώς λείπουν οι επαγγελματίες που θα μπορούσαν να υποστηρίξουν αυτά τα εγχειρήματα.

Η χρησιμοποίηση συμβούλων με διαφορετικά υπόβαθρα και ποικίλα επίπεδα ποιότητας και ικανοτήτων (κύρια άτομα από προσωπικές γνωριμίες) προσπαθούν να καλύψουν τα παραπάνω κενά αλλά όχι πάντα με μεγάλη επιτυχία. Επισημάνθηκε για παράδειγμα χημικός ως σύμβουλος σε Κοιν. Σ.Επ με εντελώς άσχετο αντικείμενο ή καλλιτέχνης σε Κοιν.Σ.Επ του αγροτικού τομέα. Η έλλειψη γνώσης, ικανοτήτων και δεξιοτήτων στο πώς να εκκινήσει και να λειτουργήσει μια κοινωνική επιχείρηση αποτελεί δυστυχώς ένα σύνηθες πρόβλημα που οι κοινωνικοί επιχειρηματίες συχνά δεν μπορούν να εντοπίσουν. Επηρεάζονται σημαντικά από τον όρο «κοινωνική» και ξεχνούν τον όρο «Επιχειρηματικότητα». Σε συνδυασμό με τη γενικότερη έλλειψη επιχειρηματικής παιδείας και κουλτούρας στην ελληνική επιχειρηματική πραγματικότητα αυτό αποβαίνει μοιραίο για πολλές καλοπροαίρετες προσπάθειες στο χώρο της κοινωνικής επιχειρηματικότητας.

Σημαντικό φραγμός είναι ακόμη η έλλειψη δικτύωσης και η μη οργανωμένη δημιουργία δικτύων με άλλες κοινωνικές επιχειρήσεις (κι όχι μόνο) στην Ελλάδα και το εξωτερικό. Οι περισσότερες κοινωνικές επιχειρήσεις της υπαίθρου μοιάζουν να είναι απομονωμένες. Εκτός ελαχίστων εξαιρέσεων δεν σχετίζονται με άλλες σχετικές ή παρεμφερείς στην Ελλάδα και φυσικά στο εξωτερικό σημειώνοντας έτσι μεγάλο έλλειμμα μάθησης, καλλιέργειας ικανοτήτων και την αξιοποίηση οικονομιών κλίμακας. Ακόμη και στις περιπτώσεις που συζητήθηκαν στο παραδοτέο Π.Ε. 3.2. η δημιουργία δικτύωσης είναι ένα από τα κριτήρια διάκρισης των επιτυχημένων περιπτώσεων.

Ένα ιδιαίτερο χαρακτηριστικό του συνόλου σχεδόν των κοινωνικών επιχειρήσεων που υπάρχουν σήμερα είναι ότι – εκτός από ελάχιστες εξαιρέσεις – δεν έχουν καν καταφέρει να αποκτήσουν φωνή και να επηρεάσουν την πολιτική ατζέντα ούτε καν σε τοπικό επίπεδο. Οι περισσότερες δεν έχουν καν πρόσωπο ώστε να αποτελέσουν κίνητρο συλλογικής προσπάθειας για το σύνολο των πολιτών και κατοίκων της περιοχής. Εν μέρει αυτό οφείλεται στο γεγονός ότι συχνά υποτιμούνται από το γενικό σύνολο εξαιτίας της άμεσης εξάρτησής τους από τις κρατικές / ευρωπαϊκές επιδοτήσεις και την παντελή έλλειψη επιχειρηματικού πνεύματος.

Κοινωνικές Συνεταιριστικές Επιχειρήσεις Υπαίθρου

Φυσικά, ισχύει ό,τι αναφέρθηκε στο γενικό τμήμα. Η έλλειψη προσανατολισμού, αξιοποίηση επαγγελματιών σε θέματα επιχειρηματικότητας και η ύπαρξη λειτουργικών και βιώσιμων μοντέλων επιχειρηματικότητας χαρακτηρίζουν τα σχετικά εγχειρήματα περιορίζοντάς τα στον χρονικό ορίζοντα που επιδοτούνται. Οι κοινωνικές επιχειρήσεις βασίστηκαν αρχικά σε μοντέλα εντάσεως εργασίας τόσο γιατί ήταν δύσκολο να εκκινήσουν εγχειρήματα εντάσεως κεφαλαίου όσο και γιατί το ανθρώπινο κεφάλαιο είναι αμφίδρομα κομβικής σημασίας (θέσεις εργασίας και παράλληλα κάλυψη κοινωνικών αναγκών).

Στην ύπαιθρο όμως τα μοντέλα συλλογικού και παραγωγικού σκοπού έχουν συνήθως ανάγκη σημαντικών πόρων ώστε να αναδείξουν τις υπηρεσίες και τα προϊόντα τους. Απαιτείται επομένως πέραν των φυσικών πόρων (γη, δάσος, φυσικό τοπίο, αξιοθέατα) η εύρεση κεφαλαίων, αλλά και ανθρώπινων πόρων με εμπειρία και τεχνογνωσία (δεν μπορεί κάποιος να γίνει κτηνοτρόφος το ίδιο απλά όπως γίνεται βοηθός σε συσσίτια ή συλλέκτης απορριμμάτων για ανακύκλωση!). Επιπλέον η ανάπτυξη οποιασδήποτε μορφής τουρισμού εμπεριέχει έντονη δραστηριότητα οργάνωσης, προβολής, φιλοξενίας

κοκ που δεν καλύπτεται με την απλή προσφορά «εναλλακτικών μορφών τουρισμού». Το σημαντικό είναι να δημιουργηθούν επιχειρηματικά μοντέλα που θα καλύπτουν τις ανάγκες της τοπικής αλλά και της ευρύτερης αγοράς, ώστε να εξασφαλίζεται η ανάπτυξη της εταιρείας και να δημιουργούνται πραγματικές θέσεις εργασίας»

Η βιβλιογραφική διερεύνηση αλλά και η κοινωνία με τους κατοίκους του Δήμου Πύλης ανέδειξε την ύπαρξη ενός τεράστιου κενού μεταξύ της νοοτροπίας των ανθρώπων της υπαίθρου και των διαμορφωτών των πολιτικών (policy makers). Οι τελευταίοι βρίσκονται πολύ μακριά από τα πραγματικά προβλήματα και τον τρόπο σκέψης των κατοίκων της υπαίθρου, τα πραγματικά προβλήματα, τα δυνατά κι αδύναμα σημεία τους. Στα μέρη αυτά είναι απαραίτητη η οικοδόμηση σχέσεων εμπιστοσύνης και συνεργασίας αρχικά. Πιθανά θα έπρεπε να διαμορφωθούν «εμψυχωτές» με πολλή διάθεση για επίτευξη αλλαγών στις μικρές τοπικές κοινωνίες που να χτίσουν οράματα και στη συνέχεια να μιλήσουμε σε αυτούς τους ανθρώπους για βαρύγδουπες έννοιες όπως Κοινωνικά Υποστηριζόμενη Γεωργία ή Κοινωνική Αλληλέγγυα Οικονομία. Θα πρέπει δηλαδή να καλλιεργηθεί το κοινωνικό κεφάλαιο μιας περιοχής αν θέλουμε να αναπτυχθεί ο θεσμός της κοινωνικής οικονομίας. Αυτό σημαίνει καλλιέργεια της κοινωνικοποίησης, της εμπιστοσύνης και της καλής συνεργασίας σε τοπικό επίπεδο περιλαμβάνοντας όλο το πλέγμα σχέσεων, θεσμών και κανόνων που διαμορφώνουν την ποιότητα των κοινωνικών κι επαγγελματικών αλληλοσυσχετίσεων.

Παράλληλα, οι αστοί οι οποίοι παρακινούνται να αρχίσουν μια νέα ζωή σε κάποιο ορεινό όγκο δημιουργώντας μια κοινωνική επιχείρηση καλό θα ήταν να έχουν συνείδηση τόσο των δυσκολιών όσο και της έλλειψης γνώσης τους γύρω από τα επαγγέλματα της υπαίθρου – κενά που δεν καλύπτονται από το όνειρο ή το μεράκι. Φυσικά καλή και θεμιτή είναι η δημιουργία του κοινωνικού λαχανόκηπου αλλά θα ήταν ουτοπία να πιστέψει κανείς ότι μπορεί να δημιουργήσει θέσεις εργασίας.

Οι περιπτώσεις που αναλύθηκαν υποδεικνύουν ότι καλά οργανωμένες προσπάθειες ευημερούν σε βάθος χρόνου. Η αξιοποίηση των σύγχρονων εργαλείων μάρκετινγκ, προβολής, αλλά και συνεργατικών καλλιεργειών και συνδυασμού δραστηριοτήτων είναι φανερό ότι μπορεί να συμβάλει στη δημιουργία ανταγωνιστικών πλεονεκτημάτων για όσους εμπλακούν στη δημιουργία Κοιν.Σ.Επ. Παράλληλα, φαίνεται πως το μεγάλο κεφάλαιο των φυσικών πόρων της υπαίθρου δεν έχει ακόμη αξιοποιηθεί. Πιο συγκεκριμένα:

- Αξιοποιούνται αγαθά της γης όπως τα βότανα, τα αρωματικά φυτά, κηπευτικά κι άλλα αγροτικά προϊόντα

- Γίνεται προσπάθεια αξιοποίησης του φυσικού τοπίου, των ιστορικών μνημείων και των αγαθών της γης
- Γίνεται προσπάθεια ανάδειξης παραδοσιακών προϊόντων με αντίστοιχες μεθόδους παραγωγής
- Γίνεται προσπάθεια δημιουργίας οικολογικών αγροκτημάτων

Όλες οι παραπάνω προσπάθειες είναι πολύ θετικές και δυναμικές. Αντίθετα, είδαμε και μεγαλεπίβολα σχέδια, τα οποία είτε ακυρώθηκαν είτε στράφηκαν σε πολύ μέτριες προσεγγίσεις.

Δεν βρήκαμε μια περίπτωση ολικής προσέγγισης του κεφαλαίου αξιοποίησης ορεινής ή γενικότερα περιοχής της υπαίθρου. Η επίτευξη ενός τέτοιου στόχου προϋποθέτει πολύ καλή οργάνωση, αρχικά πολλή δουλειά στη δημιουργία συνεργατικού κλίματος και αξιοποίηση ανθρώπων με εξειδίκευση που θα δεσμευτούν στο κοινό όραμα. Η πρόταση που έχει γίνει στους κατοίκους του Δήμου Πύλης στο πλαίσιο του ΑΙΘΗΚΟΣ καλύπτει πολλά σημεία και εγγυάται κοινωνική ευημερία αν πραγματωθεί.

Η αξιοποίηση των φυσικών συγκριτικών πλεονεκτημάτων της περιοχής του Δήμου Πύλης αλλά και κάθε παρόμοιας περιοχής βασίζεται στην έξυπνη διαχείριση των ανθρωπίνων πόρων με τη μόχλευση των κοινωνικών αναγκών, που θα οδηγήσουν στην επιχειρηματικότητα για την αντιμετώπισή τους. Θα πρέπει όμως αρχικά να πεισθεί η τοπική κοινωνία για τη δύναμη που έχουν τέτοιου είδους κοινά εγχειρήματα και να εξασφαλισθεί η συμμετοχή των κατοίκων στην κοινωνική επιχειρηματικότητα. Στον ορεινό όγκο του Δήμου η δημιουργία θεματικών πάρκων όπως θηραμάτων, αγροτουρισμού με αξιοποίηση των τοπικών προϊόντων, κι άλλων δραστηριοτήτων μπορούν να ανατρέψουν θεαματικά την φθίνουσα πορεία της απασχόλησης αλλά και των υφιστάμενων επαγγελματικών δραστηριοτήτων.

Σε κάθε σχετικό εγχείρημα, κρίνεται σημαντική

- Η ανάγκη **διαφοροποίησης** και εστίασης σε συγκεκριμένα ανταγωνιστικά πλεονεκτήματα από τη φάση του σχεδιασμού (αντί της πολυδιάσπασης των δραστηριοτήτων ώστε να καλύπτεται εξολοκλήρου ο ορισμός της Κοιν.Σ.Επ)
- η παροχή υποστήριξης για την ενίσχυση και συμπλήρωση των ικανοτήτων και δεξιοτήτων που απαιτούνται για την ολιστική προσέγγιση του εγχειρήματος
- να τεθούν εξαρχής οι κοινωνικές προτεραιότητες που θα καλυφθούν

Οι κοινωνικές επιχειρήσεις ακόμη και σήμερα δεν αποτελούν ενεργό μέρος της οικονομικής ατζέντας για μακροπρόθεσμες δομικές αλλαγές και οικονομική ανάπτυξη στην Ελλάδα. Απαιτείται σε όλες τις περιπτώσεις επιτάχυνση οργανωμένων δράσεων, δικτύωση, μάθηση, συνεργασία και νέες μορφές χρηματοδότησης και κρατικής υποστήριξης. Πολλές από τις υφιστάμενες κοινωνικές επιχειρήσεις αποδεικνύουν ότι η ορθή αξιοποίηση του θεσμού μπορεί να δημιουργήσει εξαιρετικά αποτελέσματα. Επιπλέον, συμβάλλουν στην απόκτηση σχετικής εμπειρίας και κατάδειξης των αδυναμιών. Επιπλέον, γίνεται φανερό ότι η ύπαιθρος διαθέτει εξαιρετικούς πόρους που μπορούν να αποτελέσουν εφελκυστικό πλήθος κοινωνικών επιχειρηματικών εγχειρημάτων με την κατάλληλη οργάνωση και υποστήριξη.

**ΕΝΔΕΙΚΤΙΚΗ ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ ΣΧΕΤΙΚΑ ΜΕ ΤΗΝ ΚΟΙΝΩΝΙΚΗ
ΕΠΙΧΕΙΡΗΜΑΤΙΚΟΤΗΤΑ ΚΑΙ ΤΗΝ ΕΠΙΧΕΙΡΗΜΑΤΙΚΟΤΗΤΑ ΤΗΣ ΥΠΑΙΘΡΟΥ**

Arend, R. (2013). Commentary on: Venturing for Others with Heart and Head: How Compassion Encourages Social Entrepreneurship. *Academy of Management Review*, 38(2), 313-315.

Avramenko, A., & Silver, J. A. (2010). Rural entrepreneurship: expanding the horizons. *International Journal of Entrepreneurship and Innovation Management*, 11(2), 140-155.

Borzaga C, Depedri S, Tortia E (2011). Organisational variety in market economies and the role of co-operative and social enterprises: a plea for economic pluralism. *J Co-op Stud* 44(1):19-30.

Bosworth, G., (2012). Characterising rural businesses - Tales from the paperman, *Journal of Rural Studies*, 28(4), 499-506

Chell, E., Spence, L. J., Perrini, F., & Harris, J. D. (2016). Social entrepreneurship and business ethics: does social equal ethical? *Journal of Business Ethics*, 133 (4), 619-625.

Dudrova H., Marincova L. Social/solidarity economy as a new way of health care provision, the case study from Cordoba, Argentina. *Geneva Health Forum Arch* 2011.

Epikairothta/Nom othesia/n4019_2011.htm Legislative text of Law 2716/99 on the 'Development and Modernisation of Mental Health Services', Available at: <http://www.scribd.com/doc/17779982>

Escalante, C., & Turvey, C. (2006). Innovation and Entrepreneurship in Rural Communities: Early Business Survival Challenges for the Agribusiness Entrepreneur. In US, Southern Agricultural Economics Association Annual Meetings.

Estrin, S., Mickiewicz, T., & Stephan, U. (2013). Entrepreneurship, social capital, and institutions: Social and commercial entrepreneurship across nations. *Entrepreneurship Theory and Practice*, 37 (3): 479-504.

Folke Bernadotte Academy, (2012). Time for a new beginning: Report on current issues in Greece Athens, November 19-23, 2012 published 12 December 2012. Available at:

<http://www.folkebernadotteacademy.se/PageFiles/6661/TimeforanewBeginning.pdf>

Garefi, I., Kalemaki, E, (2013). Informal Citizen Networks: The case of Greece. A deliverable of the project: "The theoretical, empirical and policy foundations for building social innovation in Europe" (TEPSIE), European Commission - 7th Framework Programme, Brussels: European Commission, DG Research. Available at: <http://www.tepsie.eu/images/documents/informalcitizennetworks.pdf> Legislative text of Law 4019/2011 on 'Social Economy and Social Entrepreneurship'. Available at: http://www.dsanet.gr/Epikairothta/Nomothesia/n4019_2011.htm<http://www.dsanet.gr/>

Griffiths Mark D., Lisa K. Gundry, Jill R. Kickul, (2013). The socio-political, economic, and cultural determinants of social entrepreneurship activity: An empirical examination. *Journal of Small Business and Enterprise Development*, 20 (2), 341-357.

Grimes, M. G., McMullen, J. S., Vogus, T. J., & Miller, T. L. (2013). Studying the origins of social entrepreneurship: compassion and the role of embedded agency. *Academy of management review*, 38 (3), pp. 460-463.

Hellenic Statistical Authority (EL. STAT.). Pireus: EL. STAT. [Accessed 26 April 2016]. Available from: <http://www.statistics.gr/>

http://www.london.edu/assets/documents/PDF/Gem_Soc_Ent_web.pdf [Accessed 8 January 2008].

Ioannidis, St., Tsakanikas, A., and Xatzixristou St., (2010). The entrepreneurship in Greece 2009- 2010: Looking out of the crisis, GEM. Available from: http://iobe.gr/docs/research/RES_02_09122010_REP_GR.pdf [Accessed 16 October 2016].

Kalantaridis, C., & Bika, Z. (2006). In-migrant entrepreneurship in rural England: beyond local embeddedness. *Entrepreneurship and Regional Development*, 18(2), 109-131.

Kyrikos Georgios, LinkedIn: <https://www.linkedin.com/in/george-kirikos-ba2914a7>

Ladeira, B., Martins, F., & Vier Machado, H. (2013). Social entrepreneurship: A reflection for adopting public policies that support the third sector in Brazil. *Journal of Technology Management & Innovation*, 8 (Sp.Issue 2), 188-196.

Lepoutre, J., Justo, R., Terjesen, S., & Bosma, N. (2013). Designing a global standardized methodology for measuring social entrepreneurship activity: the Global Entrepreneurship Monitor social entrepreneurship study. *Small Business Economics*, 40(3), 693-714.

Levie, J., & Hart, M. (2011). Business and social entrepreneurs in the UK: Gender, context and commitment. *International Journal of Gender and Entrepreneurship*, 3 (3), 200-217.

López-i-Gelats F., Tàbara, J.D., & Bartolomé, J. (2009). The rural in dispute: Discourses of rurality in the Pyrenees. *Geoforum*, 40(4), 602-612.

Lundstrom, A., Zhou, C., von Friedrichs, Y., & Sundin, E. (Eds.). (2013). *Social entrepreneurship: Leveraging economic, political, and cultural dimensions* (Vol. 29). Springer Science & Business Media.

Mair, J., & Martí, I. (2006). Social entrepreneurship research: A source of explanation, prediction, and delight. *Journal of World Business*, 41(1), 36-44.

Miljkovic, M.M., Bilali, H.E., & Berjan, S. (2010). Rural economic diversification in Serbia. *Research Journal of Agricultural Science*, 42(2), 684-691.

Miller, T. L., Grimes, M. G., McMullen, J. S., & Vogus, T. (2012). Venturing for Others with Heart and Head: How Compassion Encourages Social Entrepreneurship. *Academy of Management Review*, 37(4), 616-640.

Nasioulas I, Mavroeidis V, (2013). Report No.10: The Social Business Sector in Greece. Available at: http://ec.europa.eu/internal_market/social_business/docs/expert-group/contributions/131128_ioanninasioulas_en.pdf

Papadopoulos, I., Karagouni, Glykeria, Trigkas, M., Beltsiou Zoi, 2014. “Mainstreaming Green Product Strategies: Why and How Furniture Enterprises Integrate Environmental Sustainability” *EuroMed Journal of Business*, Vol. 9. Issue 3, pp. 203 - 317.

Papadopoulos, I., Karagouni, Glykeria, Trigkas, M., and E., Platogianni, 2010. “Green Marketing. The case of Greece in certified and sustainable managed timber products” *EuroMed Journal of Business*, Vol. 5, No.2. pp.166-190

Petralias, A., Petros, S., & Prodromídis, P. (2013). Greece in Recession: Economic predictions, mispredictions and policy implications.

Smallbone, D., (2009), "Fostering entrepreneurship in rural areas.", OECD Report, Part II, 161-187. [<http://www.oecd.org/site/cfecpr/42203059.pdf>], 29 May 2015

Stathopoulou, S.D. Psaltopoulos, and D. Skuras. (2004). Rural entrepreneurship in Europe: a research framework and agenda. *International Journal of Entrepreneurial Behavior & Research* 10.6, 404-425,

Stephan, U., Uhlaner, L. M., & Stride, C. (2015). Institutions and social entrepreneurship: The role of institutional voids, institutional support, and institutional configurations. *Journal of International Business Studies*, 46(3), 308-331.

Theodorikakou, Olga of Klimax Plus, (2014). Athens, Greece, Interview during the plenary session "Taking stock of the Social Business Initiative" of the Strasbourg event "Social Entrepreneurs: have your say!". Available at: http://ec.europa.eu/internal_market/conferences/2014/0116-socialentrepreneurs/docs/interview-olga-theodorikakou_en.pdf

Trexler, J. (2008). Social entrepreneurship as an algorithm: Is social enterprise sustainable? *Emergence: Complexity and Organization*, 3(10), 65-85.

Triantafyllopoulou, A, (2012). 'Social Entrepreneurship - Social Enterprises: European Experience and the Greek Case', *Review of European Studies*, Vol. 4, No. 1; March 2012, <http://www.ccsenet.org/journal/index.php/res/article/view/15321/10390>

Trigkas, M., Papadopoulos, I., Karagouni Glykeria, 2012. «Implementation characteristics of green entrepreneurship in Greek furniture sector». 7th European Conference on Innovation and Entrepreneurship (ECIE), 20 - 21 September, Santarem, Portugal.

Trigkas, M., Papadopoulos, I., Karagouni Glykeria, Kyriatzis, V., 2014. « Are Greek SME's innovative activity resilient to economic crisis?» 2nd International Conference on Contemporary Marketing Issues (ICCM) 2014, 18 - 21 June, Athens.

Trixopoulou A., and Magoulios G., 2012. Entrepreneurship and socially invulnerable groups from the view of gender, in Sarri, K., and Trixopoulou, A., *Female Entrepreneurship: An approach of the Greek reality*, Rosili.

UN Inter-Agency Task force on Social and Solidarity economy. *Social and Solidarity Economy and the Challenge of Sustainable Development: A position paper by the United Nations. Task force on SSE (TFSSE)*, 2014; pp.14-15.

Urban, B. (2013). Social entrepreneurship in an emerging economy: A focus on the institutional environment and social entrepreneurial self-efficacy. *Managing Global Transitions*, 11(1), 3.

Urbano, D., Toledano, N., & Soriano, D. R. (2010). Analyzing social entrepreneurship from an institutional perspective: evidence from Spain. *Journal of social entrepreneurship*, 1(1), 54-69.

Yin, R. K. (2009). *Case study research: design and methods. essential guide to qualitative methods in organizational research.* fourth.

Yiu, D. W., Wan, W. P., Ng, F. W., Chen, X., & Su, J. (2014). Sentimental Drivers of Social Entrepreneurship: A Study of China's Guangcai (Glorious) Program. *Management and Organization Review*, 10(1), 55-80.

Zikou, E., Gatzioufa, P., & Sarri, A. (2011). Social Entrepreneurship in Times of Economic Austerity: A Sparkle of Light for the Economies in Crisis?. Scientific Bulletin–Economic Series, 11(1), 53-65.

ΕΛΛΗΝΙΚΗ ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

Ανδριώτης, Κ., Αειφορία και Εναλλακτικός Τουρισμός, Εκδόσεις Σταμούλης, Αθήνα, 2009

Βακουφάρης, Χ. (2009). Τα Διαρθρωτικά Χαρακτηριστικά των λιγότερο ευνοημένων περιοχών της Ελλάδας, Ανακτήθηκε από:

Ζαμπετάκης, Α.Α., (2005), Επιχειρηματικότητα και περιβάλλον. Ανώτατο Τεχνολογικό Εκπαιδευτικό Ίδρυμα Κρήτης, 2005.

Ιωαννίδης, Σ. (2013) “Η επιχειρηματικότητα στην Ελλάδα 2011-2012. Η εξέλιξη των δεικτών της επιχειρηματικότητας στη διάρκεια της κρίσης”, Ίδρυμα Οικονομικών και Βιομηχανικών Ερευνών, Global Entrepreneurship Monitor, Ιανουάριος 2013, Αθήνα.

Ιωαννίδης, Σ., Γιωτόπουλος, Ι., (2015) “Η επιχειρηματικότητα στην Ελλάδα 2013-2014. Η δυναμική της νεανικής επιχειρηματικότητας.”, Ίδρυμα Οικονομικών και Βιομηχανικών Ερευνών, Global Entrepreneurship Monitor, Μάρτιος 2015, Αθήνα.

Καραϊσκού Α., Μαλλιαρού Μ. Σαράφης Π. Οικονομική κρίση: Επίδραση στην υγεία των πολιτών και επιπτώσεις στα Συστήματα Υγείας. Διεπιστημονική Φροντίδα Υγείας 2012; 4(2):49-54.

Καρανικόλας Π. και Μαρτίνος Ν. (1999). Χωρική διαφοροποίηση της Ελληνικής Γεωργίας με Ορίζοντα το 2010 Στο «Η Ελληνική Γεωργία προς το 2010», Εκδόσεις Παπαζήση, Γεωπονικό Πανεπιστήμιο Αθηνών, σελ. 245-292.

Καρβούνης Σ., Γεωργακέλλος Δ., Διαχείριση του περιβάλλοντος: Επιχειρήσεις και βιώσιμη ανάπτυξη, εκδόσεις Σταμούλη, Αθήνα 2003

Καρβούνης, Σ., Μεθοδολογία, Τεχνικές και Θεωρία για Οικονομοτεχνικές Μελέτες, Εκδόσεις Σταμούλης, Αθήνα, 2006

Κριμιζής, Σ., Σοφούλη, Ε., Στουμπούδη, Μ., Σταυρακάκης, Ν., Τσάκνης, Γ., & Τσακανίκας, Α. (2012). Ημερίδα “ Δείκτες ερευνητικής δραστηριότητας και σχεδιασμός πολιτικών για την Έρευνα, την Τεχνολογική Ανάπτυξη και την Καινοτομία (ΕΤΑΚ)”, Μέρος Β'. 10442/8909.

Κυριόπουλος Γ., Β. Τσιάντου, Arch Hellenic Med 2010; 27(5):834-840.

Κυρίτσης, Ι. και Ταμπάκης, Ν. (2004). Μελέτη Πληθυσμιακής Μεταβολής σε Ορεινές και Μειονεκτικές Περιοχές. Μια έρευνα στο νομό Πιερίας, Ελληνικό Στατιστικό Ινστιτούτο, «Πρακτικά 17ου Πανελληνίου Συνεδρίου Στατιστικής», σελ. 275-282.

Μανασάκης, Κ., (2013), “ Κείμενο Πολιτικής: Επιχειρηματικότητα στην Ελλάδα κατά τη διάρκεια της οικονομικής ύφεσης”, ΕΛΙΑΜΕΠ, Ελληνικό Ίδρυμα Ευρωπαϊκής και Εξωτερικής Πολιτικής, Παρατηρητήριο για την Κρίση, Νο. 12, Ιούλιος 2013

Παπαδόπουλος, Α. και Λιαρίκος, Κ. (2003). Προς ποια αγροτική ανάπτυξη των λιγότερο ευνοημένων περιοχών στην Ελλάδα; Συνέδριο «Λιγότερο Ευνοημένες Περιοχές και Στρατηγικές Ανάπτυξης: οικονομικές, κοινωνικές και περιβαλλοντικές διαστάσεις και μηχανισμοί ανάπτυξης, 21-22 Νοεμβρίου», Μυτιλήνη.

Σεργάκη, Π., Ηλιόπουλος, Κ., 2010. Η Σημασία Της Συλλογικής Επιχειρηματικότητας Για Τις Ορεινές Και Μειονεκτικές Περιοχές Θέματα Δασολογίας και Διαχείρισης Περιβάλλοντος και Φυσικών Πόρων, 2ος Τόμος: Ανάπτυξη Ορεινών και Μειονεκτικών Περιοχών. Περιοδική Έκδοση Τμήματος Δασολογίας και Διαχείρισης Περιβάλλοντος και Φυσικών Πόρων του Δημοκρίτειου Πανεπιστημίου Θράκης, pp. 159 – 176.

Agrotypos : Γεωργία – Κτηνοτροφία τεύχος 7/2010. Ενέργεια και Γεωργία – Γιάννης Βουρδουμπάς – ΤΕΙ Κρήτης .

Διαδικτυακοί τόποι :

www.agrotypos.gr

www.biofuels.gr

www.agronews.gr

www.tob.gr

www.agricon.gr

www.paseges.gr

www.agroforestry.gr

<http://koinsep.org/>

file:///C:/Users/UserPc/Downloads/SE%20mapping_country%20report_Greece%20final.pdf